

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-19>

УДК 334.722:338.48(477)-047.44"364" (045)

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE AND DETERMINATION OF PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE TOURISM SECTOR IN UKRAINE TAKING INTO ACCOUNT THE CONSEQUENCES OF MARTIAL LAW

Слатвінська Леся Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6747-2374>

Збиранник Оксана Миколаївна

старший викладач,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2039-8952>

Мацак Назар Ігорович

магістрант,

ременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0570-9494>

Slatvinska Lesia

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Zbyrannyk Oksana, Matsak Nazar

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

У статті висвітлено сучасні тенденції туристичного сектору та наслідки військової агресії росії для розвитку підприємництва й запропоновано потенційні напрями поступальних змін в складних соціально-економічних умовах. Здійснено економічну оцінку та аналіз показників підприємницької діяльності в туристичному секторі за досліджуваний період, який свідчить про стрімке падіння економічної активності малих й середніх підприємств, які є локомотивом туристичного сектору. Визначено та обґрунтовано ключові поступальні напрями, які можуть бути адаптовані під стратегічні пропозиції в контексті розвитку туризму під час війни з ціллю розвитку підприємницьких ініціатив за рахунок власних та донорських ресурсів. З метою розробки оптимістичного сценарію розвитку систематизовано ключові аспекти підприємництва в Україні на сучасному етапі під впливом світових поступальних тенденцій, що властиві сектору туризму.

Ключові слова: туризм, підприємництво, воєнний стан, післявоєнне відновлення.

The purpose of this study was to comprehensively analyze the current state and determine the prospects for the development of entrepreneurship in the tourism sector during the period of martial law and post-war recovery in Ukraine, resulting from Russia's full-scale invasion of the territory of the Ukrainian state. Additionally, the study aimed to identify the challenges and changes faced by tourism enterprises and develop strategic proposals for adaptation to unpredictable conditions and progressive development. The results obtained are as follows: The article explores the effects of military actions by Russia on the development of entrepreneurship in Ukraine's tourism sector and proposes potential areas for growth in difficult socio-economic circumstances. It is recognized that fostering entrepreneurship in the tourism sector amidst the conflict in Ukraine presents certain challenges. It is a well-known fact that conflicts and wars often lead to uncertain conditions and an unfavorable environment

for travel. This text presents an economic analysis of entrepreneurial activity indicators in the tourism sector during the period under study. The analysis suggests that there has been a significant decline in economic activity among small and medium-sized enterprises, which are the driving force of the tourism sector. The identified progressive directions could be considered for strategic proposals for tourism development during and after times of war. These directions aim to develop entrepreneurial initiatives using both own and donor resources. The directions include: security and stability, military tourism, support for tourism in peaceful zones, humanitarian tourism projects, marketing and communications, special events, and incentives for tourists. In order to explore potential opportunities for entrepreneurship in Ukraine, we have identified several key aspects of the tourism sector that are currently being influenced by global progressive trends. These include job creation, investment attraction, stimulation of the local economy, innovation and development, drawing attention to local culture and heritage, promoting sustainable development, expanding tourism offers, and developing small and medium-sized businesses.

Keywords: tourism, entrepreneurship, martial law, post-war recovery.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Військова агресія росії проти України, створює значні виклики та нестабільність для туристичного бізнесу. Конфлікт негативно впливає на туристичну інфраструктуру, попит і пропозицію та загальне бізнес-середовище.

Підприємства туристичного бізнесу стикаються зі значними труднощами у забезпеченні безпеки та залученні туристів, одночасно намагаючись зберегти економічну стійкість. Відбудова та реформування туристичної інфраструктури, а також зміни у попиті та сприйнятті споживачів ставлять під сумнів традиційні підходи до підприємництва в туризмі. Тому детальний аналіз та визначення перспективних напрямків стратегічного планування є необхідними для забезпечення сталості розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми сталого розвитку туризму регіонів привернули увагу експертів Всесвітньої туристичної організації UN Tourism (UNWTO), які розробили ряд рекомендацій [1]. Постійний моніторинг та аналіз досліджень розвитку сектору туризму здійснюється фахівцями на рівні Державного агентства розвитку туризму України, результати досліджень оприлюднюються [2]. Питання щодо аналізу економічної діяльності суб'єктів туристичної діяльності висвітлювались фахівцями громадської організації Національна туристична організація України [3].

Аналіз фінансово-економічних наслідків війни висвітлено Т. Богдан – докторкою економічних наук, директоркою з наукової роботи в Growford Institute, дослідницею зазначено, що вартість збитків і втрат від російської агресії вже сягають рекордних величин, а падіння реального ВВП в Україні є більш глибоким, ніж у більшості країн, які мали досвід збройних конфліктів [4].

Експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. Зокрема, сектор культури і туризму пошкоджений у сумі 2,6 млрд. доларів США, а потреби на відновлення становлять 6,9 млрд. доларів США [4].

Зарубіна А. В., Сіра Е. О., Демчук Л. І. у своєму дослідженні визначили особливості функціонування туристичної галузі в умовах війни на основі трансформаційних перетворень туризму в Україні під час війни 2022 року [5].

Колективом дослідників: Моца А. А., Шевчук С. М., Серета Н. М. розкрито перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні та доведено, що у зв'язку з відновленням туристичного сектору в Україні необхідно враховувати позитивний досвід зарубіжних країн у відновленні туристичного сектору, який постраждав внаслідок кризових явищ, особливо внаслідок війни [6].

Роїк О. Р., Недзвецька О. В. вивчали вплив військового конфлікту між росією та Україною на туристичну галузь в Україні. Дослідниками зазначено, що під час війни дуже важливо підходити до розвитку туристичного сектору з політологічної точки зору, оскільки він перебуває під впливом політичного процесу і впливає на нього, а також є соціально-економічним тягінням. Вектор свого дослідження дослідники спрямували на створення політичних можливостей для участі різних соціальних суб'єктів у політичному процесі, адже туристична галузь також працює над зміною інституційної структури [7].

Титаренко Л. М., Рябокін Є. О. досліджували туризм як пріоритетний напрям економічного розвитку багатьох країн світу та вивчали особливості підприємництва в туристичному секторі в контексті глобальних трансформацій [8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проведення

ґрунтового аналізу сучасного стану та визначення перспектив розвитку підприємництва у галузі туризму в умовах військового стану в Україні спричиненого повномасштабним вторгненням росії на територію української держави та післявоєнного відновлення. Дослідження спрямоване на виявлення викликів та змін з якими стикаються туристичні підприємства й розробку стратегічних пропозицій адаптації до непередбачуваних умов й поступального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Україна знаходиться у стані гострої гуманітарної кризи через збройну повномасштабну агресію росії. У цій складній політичній ситуації державні та громадські інституції сектору туризму України у певній мірі підтримуються світовими інституціями на політичному, гуманітарному, економічному, дипломатичному і санкційному рівнях та військовою допомогою.

Сучасні тенденції, які спостерігаються у секторі туризму на світовому рівні демонструють солідарність з Україною. На думку Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша туризм приносить прогрес як один із найбільших секторів світової економіки, він має велику силу для поєднання культур, створення нових можливостей і сприяння сталому розвитку [1].

UN Tourism (UNWTO) визначила пріоритети для туристичного сектора, які формуватимуть тенденції розвитку і українського туристичного ринку: інвестиції, освіта, розширення можливостей молоді та стійкість. Визначивши напрямки руху, UN Tourism (UNWTO) розвиває свою програму роботи разом із країнами-членами, пропонує ще більше можливостей для ще більшої кількості людей і спільнот, зосереджуючись при цьому на темі Всесвітнього дня туризму 2024: Туризм і мир [1].

Розвиток галузі туризму шляхом реалізації підприємницьких ініціатив у економічному просторі України залежить від загальної економічної та безпекової ситуації. Повномасштабне військове вторгнення та інтенсивні бойові дії, що тривають в Україні з 24 лютого 2022 року завдали значного удару по економічній, соціальній та гуманітарній системах української держави.

З метою оцінки макроекономічного стану України у нашому дослідженні ми звернулись до аналізу фінансово-економічних наслідків війни, що опубліковані у блозі Тетяни Богдан – доктора економічних наук, директорки з

наукової роботи в Growford Institute, де зазначено, що вартість збитків і втрат від російської агресії вже сягають рекордних величин, а падіння реального ВВП в Україні є більш глибоким, ніж у більшості країн, які мали досвід збройних конфліктів. Військова агресія росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а 13,5 млн. осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення [4].

Експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. в сумі 134,7 млрд доларів США, а потреби у відновленні – 410,6 млрд. доларів США. Зокрема, сектор культури і туризму пошкоджений у сумі 2,6 млрд. доларів США, а потреби на відновлення становлять 6,9 млрд. доларів США [4].

Водночас, Україна зберегла макрофінансову стабільність та залучила значну міжнародну допомогу, що позитивно вплине на перспективи післявоєнного відновлення.

Очевидним є те, що вирішення нагальних питань, таких як забезпечення стабільного постачання необхідного для української армії, надання допомоги постраждалому цивільному населенню, відновлення інфраструктури, забезпечення повноцінного функціонування життєво важливих систем в умовах військового стану та запровадження елементів післявоєнної відбудови, практично неможливо без міцного економічного підґрунтя.

Сьогодні національна економіка в тому числі і економіка туризму є пріоритетом, який визначатиме як перебіг воєнних дій, так і здатність України до успішної відбудови після їх завершення. Успіх на економічному та соціальному фронтах значною мірою залежить від здатності підприємців та управлінців різних рівнів формулювати стратегічні плани та забезпечувати їх ефективну практичну реалізацію, зокрема, своєчасне виконання першочергових завдань, а найкраще до змін у кризових ситуаціях адаптуються підприємці.

Відповідно з метою об'єктивної оцінки розвитку сектору туризму в Україні здійснено економічне оцінювання господарської діяльності суб'єктів туристичної діяльності та інфраструктурних підприємств. Адже, суб'єкти

господарської діяльності практично всіх регіонів України, незалежно від їхнього статусу під час воєнного стану, змушені приймати рішення спрямовані на подолання соціально-економічних та екологічних проблем від військових конфліктів.

За даними Національної туристичної організації України, що оприлюдненні на сторінці Туристичного барометра України 2021–2022 рр. здійснено оцінку і визначено, що доля туризму у ВВП України – Валова додана вартість, що створюється у галузях туризму у 2021 році становила – 11,82% або 644,2 млрд. грн. Валова додана вартість, що створюється безпосередньо у туризмі (в основних цінах) 4,08 % або 222,6 млрд. грн. Туристичний збір у 2021 році становив 243971407 грн, у 2022 році 186431117 грн, що становить 76,4% від досягнутого рівня 2021 року. Зайнятість населення у секторі туризму у 2021 році становила 2% від зайнятого населення у країні, а у 2022 році 1%. У 2021 році 625406 осіб, а у 2022 році 475214 осіб було зайнято у галузі туризму обслуговуванням відвідувачів (без роздрібної торгівлі), що становить 76% від досягнутого рівня 2021 року. У тому числі у 2021 році 38269 осіб, а у 2022 році 27934 осіб зайнято у розміщенні відвідувачів у колективних засобах розміщування, що становить 73% від досягнутого рівня 2021 року. У тому числі у 2021 році зайнято 20036 осіб та у 2022 році 13918 осіб зайнято на підприємствах туроператорів, турагентів і закладах з надання послуг бронювання, що становить 69% від досягнутого рівня 2021 року [3].

Аналізуючи показники рентабельності туристичного бізнесу у 2021 році, відмічаємо, що прибутковою була господарська діяльність ресторанів, туристичних операторів, туристичних агентств, оренда автомобілів. В цілому ситуація склалась наступним чином: пасажирський та авіаційний транспорт – (-1,5%), готелі та подібні засоби тимчасового розміщування – (-22,5%), ресторани – (2,1%), туристичні оператори – (4,9%), туристичні агентства – (5,9%), оренда автомобілів (32,5%), музеї – (-2,0%), атракціони і тематичні парки (-1,4%) [3].

Аналізуючи показники рентабельності туристичного бізнесу у 2022 році, відмічаємо, що практично усі види господарської діяльності були збитковими: пасажирський та авіаційний транспорт – (-37,1%), готелі та подібні засоби тимчасового розміщування – (-44,3%), ресторани – (-14,3%), туристичні оператори – (-11,9%), туристичні агентства – (-7,0%),

оренда автомобілів – (-13,6%), музеї – (-7,8%), атракціони і тематичні парки – (-34,3%) [3].

У 2023 році перші економічні «шоки» війни у галузі туризму подолано і Державне агентство розвитку туризму підрахувало податки від туристичної галузі за дев'ять місяців 2023 року. За три квартали 2023 року представники тургалузі України сплатили податків на 13% більше (1 млрд 451 млн 317 тис. грн), ніж за аналогічний період у 2022 році, коли до бюджету надійшло 1 млрд 283 млн 180 тис. грн. у порівнянні з аналогічним періодом у довоєнному 2021 році сума податків цього року зменшилася на 18%. Тоді до бюджету держави від тургалузі було перераховано 1 млрд 778 млн 924 тис. грн. Найбільша частка надходжень до держбюджету – 63%, сплачена готелями – 916 млн 648 тис. грн. у 2022 році було сплачено 765 млн 830 тис. грн., а за той же період у 2021 році – 1 млрд 31 млн 472 тис. грн. Також у 2023 році 10 % від загальної суми податків сплачено іншими засобами тимчасового розміщування – 145 млн 769 тис. грн; 9,8% частка туристичних операторів – 142 млн 197 тис. грн; 9,5% частка туристичних агентств – 138 млн 015 тис. грн; 7,3% частка засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання 106 млн 385 тис. грн; 0,2% частка від надання місць кемпінгам та стоянкам для житлових автофургонів і причепів 2 млн 302 тис. грн. За 9 місяців 2023 року загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, у порівнянні з тим же періодом у 2022 році зменшилась на 11%. Кількість юридичних осіб стала меншою на 24%, а фізичних – на 7%. Якщо порівнювати цей показник з аналогічним періодом у 2021 році, то загальне скорочення склало 36%; кількість юридичних осіб зменшилася на 51%, а фізичних – на 30%. В цілому, аналіз показує, що відбувається швидке зниження господарської активності малого та середнього бізнесу, який є локомотивом сектору туризму [2].

Наразі необхідно більш чітко визначити пріоритети, адже країна має необхідні умови для неминучого післявоєнного економічного та соціального відновлення, включаючи невідкладну відбудову зруйнованих міст та модернізацію туристичної інфраструктури. Значною мірою це стане можливим завдяки міжнародній допомозі, яку забезпечують зарубіжні партнери.

Однак, якщо влада не вживатиме адекватних заходів, включаючи впровадження відпо-

відних інструментів економічної політики, а громадянське суспільство не братиме активної участі та не контролюватиме ситуацію, значний потенціал повоєнного відродження туристичної галузі може бути не повністю реалізований.

Активізація підприємницької діяльності у туристичному секторі має свої особливості через специфічні риси галузі, які актуальні і у період воєнного стану. Охарактеризуємо деякі ключові особливості підприємництва у туризмі:

1) сезонність: багато підприємств у туристичній галузі стикаються з сезонністю попиту. Підприємства мають розробляти стратегії для згладжування впливу сезонності на свою діяльність;

2) конкуренція: конкуренція у туристичному секторі завжди велика як на внутрішньому так і зовнішньому ринках. Підприємства мають старатися виділятися серед інших, пропонуючи унікальні послуги, комфорт й безпеку та додаткові переваги для туристів;

3) залежність від іміджу та репутації: у туризмі, особливо в готельній галузі, репутація грає важливу роль. Враження туристів може суттєво впливати на успіх бізнесу, і тому підприємства мають активно працювати над своєю репутацією та взаємодією з клієнтами;

4) партнерство з іншими галузями: багато підприємств у туризмі залежать від партнерських відносин з іншими галузями. Наприклад, готелі можуть співпрацювати з ресторанами, транспортними службами тощо.

5) інновації та технології: за останні кілька років інновації та технології значно змінили туристичну галузь. Від бронювання готелів онлайн до використання віртуальної реальності для привертання туристів, підприємства мають бути готовими впроваджувати нові технології для забезпечення конкурентоспроможності;

6) збереження навколишнього середовища: зростаюча увага до екологічних питань і збереження навколишнього середовища впливає на туристичний сектор. Підприємства мають враховувати екологічні стандарти та практики, щоб відповідати сучасним вимогам та вподобанням туристів;

7) культурна чутливість: здатність поважати та враховувати місцеву культуру та традиції є важливою для успішного ведення туристичного бізнесу. Підприємства мають адаптувати свої послуги до особливостей та вимог місцевого споживача.

Ці особливості вимагають від керівників та команд підприємств у туристичному секторі гнучкості, креативності та відкритості до змін для успішного конкурування на ринку навіть у період воєнного стану в Україні.

Безумовно розвиток підприємництва в туризмі у період війни в Україні є складним завданням, оскільки конфлікти і війни часто призводять до непевних умов і несприятливого середовища для подорожей.

Тим не менше, визначимо деякі ключові особливості в контексті стратегічних пропозицій щодо розвитку підприємництва в туризмі під час війни:

1) безпека та стабільність: основним фактором, що визначає можливість розвитку туризму в період війни, є рівень безпеки та стабільності. Військові конфлікти створюють загрозу для безпеки та можуть призвести до великої невизначеності, що негативно впливає на подорожі;

2) військовий туризм: у деяких випадках військовий туризм може з'явитися як відносно новий сегмент, де туристи вирушають в регіони, де раніше відбувалися воєнні події, з метою вивчення історії або взяти участь в спеціально організованих екскурсіях до місць пам'яті;

3) підтримка туризму в мирних зонах: в тих частинах країни, де немає військових дій, може бути спроба зберегти та підтримати туризм. Зокрема, розвиток туристичних маршрутів та інфраструктури в безпечних регіонах може стати засобом економічного відновлення;

4) гуманітарні туристичні проекти: організації та групи можуть запускати гуманітарні туристичні проекти, спрямовані на надання допомоги та підтримки населенню в зоні конфлікту;

5) маркетингові заходи та комунікації: важливим елементом розвитку туризму в період війни є ефективні маркетингові заходи та комунікації. Позитивне висвітлення безпечних регіонів та акцент на гуманітарних та соціальних аспектах може привертати туристів та світову галузеву спільноту;

6) спеціальні заходи та заохочення для туристів: деякі регіони України можуть впроваджувати спеціальні заходи та заохочення для туристів, такі як знижки або інші привабливі умови, для стимулювання туристичного потоку в умовах війни.

Важливо враховувати, що вплив війни на туризм є руйнівним та складним і відновлення залежить від багатьох факторів, а розвиток

туризму в умовах конфлікту вимагає вдумливого підходу, що базується на стратегії безпеки для всіх зацікавлених сторін.

В цілому, розвиток туристичного бізнесу доцільно розглядати у синергії поступу туристичної індустрії як на національному та міжнародному рівнях.

На думку виконавчої директорки UN Tourism (UNWTO) Наталії Байони, сьогодні, як ніколи, інвестиції в освіту, інновації, технології та розширення можливостей молоді через підприємницьке мислення мають бути частиною державного та приватного співробітництва для забезпечення сталого зростання сектора» [9].

Аналіз сучасного стану підприємницької активності у туризмі як важливого соціо-економічного явища і потребує критичного мислення та прийняття ефективних антикризових рішень. Адже високий рівень підприємництва в країні впливає на розвиток як самого сектору туризму так і на економіку та суспільство загалом враховуючи загрози військового стану й можливості післявоєнного відновлення.

На основі наших досліджень в т. ч. проведених раніше [10; 11] для оптимістичного сценарію визначимо деякі ключові аспекти синергетичного ефекту підприємництва в Україні на сучасному етапі розвитку під впливом світових поступальних тенденцій, що властиві саме сектору туризму:

1) створення робочих місць: підприємницька діяльність у туризмі сприяє створенню робочих місць в різних галузях, таких як готельно-ресторанний бізнес, транспортні послуги, екскурсійні агентства та інші;

2) залучення інвестицій: підприємництво привертає інвестиції в галузь туризму, що сприяє розвитку нових проектів, покращенню інфраструктури та підвищенню якості послуг для туристів;

3) стимулювання місцевої економіки: підприємництво у туризмі може сприяти розвитку місцевої економіки, зокрема через підтримку місцевих виробників, ресторанів, народних художніх промислів та інших місцевих підприємств;

4) інновації та розвиток: підприємці у туризмі сприяють впровадженню нових інновацій, технологій та послуг, що забезпечує галузі вищу конкурентоспроможність та привабливість для туристів;

5) залучення уваги до місцевої культури і спадщини: підприємці в туризмі можуть виступати як амбасадори місцевої культури та спадщини, розвиваючи та пропагуючи унікальні аспекти та традиції місцевих спільнот;

6) сприяння сталому розвитку: багато підприємців у туризмі враховують принципи сталого розвитку, спрямовуючи свою діяльність на збереження природних та культурних ресурсів для майбутніх поколінь;

7) розширення туристичних пропозицій: підприємці вносять різноманіття в туристичні послуги, розробляючи нові та цікаві маршрути, події та активності для туристів;

8) розвиток малого та середнього бізнесу: туризм може сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, оскільки багато підприємств у цій галузі є малими підприємствами.

Висновки із цього дослідження і далі перспективи в цьому напрямку. Розвиток підприємництва в туристичному секторі під час війни в Україні є складним завданням, оскільки конфлікти та війни часто призводять до невизначених умов та несприятливого середовища для подорожей.

Економічна оцінка та аналіз показників підприємницької діяльності в туристичному секторі за досліджуваний період свідчить про стрімке падіння економічної активності малих та середніх підприємств, які є локомотивом туристичного сектору.

Однак, деякі ключові поступальні напрями можуть бути адаптовані під стратегічні пропозиції в контексті розвитку туризму під час війни з ціллю розвитку підприємницьких ініціатив за рахунок власних та донорських ресурсів: безпека та стабільність, військовий туризм, підтримка туризму в мирних зонах, гуманітарні туристичні проекти, маркетингові заходи та комунікації, спеціальні заходи та заохочення для туристів.

Для оптимістичного сценарію розвитку можна узагальнити та визначити деякі ключові аспекти підприємництва в Україні на сучасному етапі під впливом світових поступальних тенденцій, що властиві саме сектору туризму: створення робочих місць, залучення інвестицій, стимулювання місцевої економіки, інновації та розвиток, залучення уваги до місцевої культури і спадщини, сприяння сталому розвитку, розширення туристичних пропозицій, розвиток малого та середнього бізнесу.

Подальші перспективи досліджень в цьому напрямку можуть бути зосереджені на вивченні досвіду адаптації гравців ринку туристичних послуг та товарів до викликів пов'язаних із воєнними конфліктами та дослідження питань із забезпеченням сектору туризму трудовими ресурсами із високим рівнем освіти та кваліфікації, впровадження інновацій і технологій, залучення молоді до розвитку підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UN Tourism. URL: <https://www.unwto.org/un-tourism-news-unwto-in-2024-advancing-priorities-and-moving-close-to-members> (дата звернення: 14.01.2024).
2. Державнй агентствј розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/za-9-misyaciv-2023-roku-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-mazhe-1-5-mlrd-grn> (дата звернення: 14.01.2024).
3. Національна туристична організація України. URL: <https://nto.ua/> (дата звернення: 14.01.2024).
4. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html. (дата звернення: 14.01.2024).
5. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 14.01.2024).
6. Моца А., Шевчук С., Серєда Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (дата звернення: 14.01.2024).
7. Роїк О.Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2022. Вип. 46. С. 11–15.
8. Титаренко Л. М., Рябокiнь Є. О. Підприємництво у сфері туризму в умовах глобальних трансформацій. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/96.pdf (дата звернення: 14.01.2024).
9. ЮНВТО приєднується до Всесвітнього економічного форуму туризму для знакового 10-го випуску. URL: <https://www.unwto.org/news/unwto-joins-global-tourism-economy-forum-for-landmark-10th-edition> (дата звернення: 14.01.2024).
10. Слатвінська Л. А., Збиранник О. М. Аналіз та оцінка туристичної активності суб'єктів екскурсійного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-71> (дата звернення: 14.01.2024).
11. Слатвінська Л. А. Сучасний стан та перспективи розвитку суб'єктів туристичної діяльності в Україні. *Економічні горизонти*. 2023. № 4 (26). С. 76–87. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).2023.291960](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).2023.291960) (дата звернення: 14.01.2024).

REFERENCES:

1. UN Tourism [UN Tourism]. Available at: <https://www.unwto.org/un-tourism-news-unwto-in-2024-advancing-priorities-and-moving-close-to-members> (accessed January 14, 2024).
2. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu Ukrainy [State Agency for Tourism Development of Ukraine]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/za-9-misyaciv-2023-roku-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-mazhe-1-5-mlrd-grn> (accessed January 14, 2024).
3. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy [National Tourism Organization of Ukraine]. Available at: <https://nto.ua/> (accessed January 14, 2024).
4. Finansovo-ekonomichni naslidky viiny [Financial and economic consequences of the war]. Available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (accessed January 14, 2024).
5. Zarubina A., Sira, E., i Demchuk L. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>.
6. Motsa, A., Shevchuk, S. i Sereda, N. (2022) Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-3>
7. Roik O.R., Nedzvetska O. V. (2022) Shliakhy rozvytku turystychnoi sfery Ukrainy u voiennyi period. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series of Economic Sciences*, vol. 46, pp. 11–15.
8. Tytarenko L. M., Riabokin Ye. O. (2021) Pidpriemnytstvo u sferi turyzmu v umovakh hlobalnykh transformatsii. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, vol. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/96.pdf
9. UNWTO pryiednuetsia do Vsesvitnoho ekonomichnoho forumu turyzmu dlia znakovoho 10-ho vypuskunomika [UNWTO joins the World Tourism Economic Forum for a landmark 10th edition]. Available at: <https://www.unwto.org/news/unwto-joins-global-tourism-economy-forum-for-landmark-10th-edition> (accessed January 14, 2024).
10. Slatvinska L. A., Zbyrannyk O. M. (2023). Analiz ta otsinka turystychnoi aktyvnosti subiektiv ekskursiinoho turyzmu v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-71>
11. Slatvinska L. A. (2023). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku subiektiv turystychnoi diialnosti v Ukraini. *Ekonomichni horyzonty – Economies horizons*, vol. 4 (26), pp. 76–87. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).2023.291960](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).2023.291960)